

A magyar építészeti sajtó illusztrációinak esete az „imperialista, kozmopolita építészet teljes megtagadásával”,¹ avagy a képek arányai és szerepei 1948 és 1958 között

Tanulmányomban² az 1945–1958 közötti magyar építészeti folyóiratok képanyagán keresztül vizsgálom építészeink nyugati tájékozódási lehetőségeit. Az időhatárok kijelölésekor a kezdő dátum nem szorul magyarázatra, hiszen a háború végével az építészetben és annak szakfolyóirataiban is új korszak kezdődött. 1958 viszont amiatt kitűnő határvonal, mivel akkor már kirajzolódnak azok a változások, melyek az aktuális építészeti folyóirat – a *Magyar Építőművészet* – szerkesztőségének 1956-os megújulását követték.

Az építészettörténeti összefoglalások 1969-től tárgyalják a magyar és a nyugati építészet 1945 utáni kapcsolatának különféle aspektusait. Akkor Merényi Ferenc kiemelte a Magyar Építőművészek Szövetségének (MÉSz) felvételét az Union Internationale des Architectes (UIA) tagjai közé (1955), az IPARTERV Perret-díját (1961) és a Magyarországon megrendezett III. Ipari Építészeti Szemináriumot (1964).³ A kilencvenes évek végén megkezdett, nyugat-európai ösztöndíjak, kiállítások, exporttervezések kérdésének feldolgozásai⁴ után jómagam 2006-ban vettem fel először a nyugati szaksajtó magyarországi elérhetőségének kérdését.⁵ Jelenlegi kutatásom a magyar építészek 1945 és 1968 közötti nyugati kapcsolatait vizsgálja, különös tekintettel a nemzetközi sajtó elérhetőségére.

Jelen esetben az építészeti szaksajtóban közölt ábrázolások (alaprajzok, keresztmetszetek, látványtervek, homlokzatok és belső terek rajzainak, fényképeinek) megjelenését elemzem, melyek az építészek számára a szöveges leírásoknál

¹ MÉSz 1952: 5.

² Tanulmányom az NKFIH (OTKA) PD-135530 azonosítójú, A magyar építészek nyugati tájékozódási lehetőségei 1945 és 1968 közt. A nemzetközi építészeti szakirodalom hatása a korszak építészetére című hároméves projekt eredményeire támaszkodik.

³ Merényi 1969: 107, 153.

⁴ Többek közt: Ferkai 1998: 314, 316; Róka 2000; Simon 2005; Branczik 2015; Haba 2019: 175, 476.

⁵ Lantos 2006.

is több információval bírnak. Naprakész ismeretük túlmutat a kortárs építészeti trendek követésén vagy az építmény kinézetén, hiszen egy-egy szellemesen megoldott tömeg- és térszerkezet, homlokzati megoldás alapvetően befolyásolhatja az épületek használhatóságát vagy éppen a városképet.

A vizsgálat alapja a háború utáni négy legjelentősebb építőművészeti szakfolyóirat⁶ nyugati építészeti bemutató képanyaga. E négyből a legrégebbi a *Tér és Forma*, mely 1928-tól jelent meg. 1946-ban a szerkesztőségéből kivált szocialista érzelmű építészek alapították meg az *Új Építészeti: Művészeti és Tudományos Folyóiratot*, mely a *Magyar Technika: műszaki és gazdaságtudományi folyóirat* mellékleteként jelent meg. 1948-ban a *Tér és Forma* megszűnt, 1949-ben pedig az *Új Építészeti* az *Építés-Építészeti: Az Építőművészet, Tudomány és Gyakorlat Lapja* folytatta 1951-ig, amikor is a *Magyar Építőművészet*, a MÉSz folyóirata vette át az építészek és az érdeklődő közönség tájékoztatásának szerepét. Habár az ismeretközlés mind a négy lap esetében elsősorban a magyar anyagra fókuszált, a nyugati építészeti is megjelent egyes építészek vagy épületek ismertetése, a különböző témákat (például lakásépítést, ipari építészeti, várostervezést) feldolgozó tanulmányok s nem utolsósorban lapszemlék formájában.

Vezércikkek

A gondolati ív megrajzolásához, a szabadságfokok érzékeltetéséhez az is tanulságos lenne, ha a lapok nyitószámainak vezércikkeit összehasonlítanánk. Hiszen 1945-ben Fischer József a *Tér és Formában* még fontosnak tartotta leírni, hogy a szerkesztők elhatározása szerint a Közmunkatanács támogatása, „a lap hivatali vonatkozása nem korlátozza a szabad szellemi megnyilvánulásokat, annál is inkább, mert a hivatal irányításánál is erre törekszünk”.

1946-ban Major Máté az *Új Építészeti*ben már úgy fogalmazott, hogy „a »politikamentesség« jelszava azok találmánya volt, akik a gondolatát is rettegtek annak, hogy a paraszt, a munkás, az író, az orvos, – az építész is – egyszer »politizálni«, valóságot kutatni, felismerni kezd és változtatni akar”.⁷ Majd 1949 júliusában az *Építés-Építészeti* a Béke barátai világkongresszus szózatával, mottóként pedig V. Vjeszin akadémikus Sztálin idézetével indított, és beköszöntőjében kijelentette, hogy az *Új Építészeti*nek

⁶ Írásom a formai tervezésre irányuló tájékozódásra koncentrálok, emiatt nem szemlézem a *Magyar Építőipar* (1952–) című folyóiratot. Az adatok az *Arcanum Digitális Tudománytár* vonatkozó digitalizált folyóirat-állományának 2022. első félévi állapotát tükrözik.

⁷ Fischer 1945: 157; Major 1946a: 1.

1. kép

Forrás: Fischer et al. 1944–1945: 161.

„Határozottan hibájául kell felróni, hogy a nyugati építészet alkotásainak bemutatásánál kevésbé hangsúlyozta ki azokat a veszedelmeket, amik a hanyatló tőkés társadalom torzító hatásában életre jött e termékek kritikátlan csodálataból származhatnak a valóban új építészet megteremtésére. Ugyanekkor csak kevésbé foglalkozott a Szovjetunió nagy építőgyakorlatának, a szovjet építőipar elmúlt harminc esztendejének és gazdag jelenének komoly eredményeivel.”

A szerkesztőség (Lévai Andor, Major Máté, Málnai László, Palotás Imre, Preisich Gábor, Rados Kornél, Szijártó Lajos) kijelentette, hogy folyóiratukban a szakma művelőinek tömegeire támaszkodva „az építésügy egész bonyolult világát szándékozik minél mélyebben feltárni és a marxi-lenini ideológia valóság-megvilágító sugarai elé állítani”.

II. HISTORIOGRÁFIA ÉS A HÁLÓZATOK

„Ez a folyóirat most már harcolni fog a kozmopolitizmus, a hanyatló tőkés társadalom építészeteinek kritikátlan csodálata, a zűrzavarában is egységes polgári eklekticizmus utánzása, az amerikai felhőkarcológiccek túlszárnyalása, a »gigantománia« ellen; s ugyanekkor a Szovjetunió érett tapasztalatainak óriási építőipari eredményeinek a magyar viszonyokra alkalmazása és széleskörű érvényesítése mellett.”⁸

1952-ben az új lap egy Rákosi-portréval és az ábrázolt születésnap köszöntésével indított. Az ezt követő programban a szerkesztőség (főszerkesztő: Weiner Tibor) szándéka szerint

„folyóiratunk, a Magyar Építőművészet megjelenése eredményezze építőművészeink lelkes hozzáállását, még mélyebb megértését azoknak a problémáknak, amelyeket Pártunk és kormányunk felvet [...] harcoljunk a kritika fegyverével a kozmopolitizmus maradványai felszámolására.”⁹

Utóbbit a Magyar Építőművészek Első Országos Kongresszusa I/1-es határozatában akként rögzítette, hogy „gyökeréig fel kell számolni az imperialista burzsoázia építészeti elméleteinek és építészeteinek – immár leleplezett – kozmopolita, művészet- és népellenes befolyását a magyar építőművészetre”. Vagyis „az imperialista, kozmopolita építészeti teljes megtagadásával, haladó nemzeti hagyományaink követésével, a szovjet építőművészeti tapasztalatok és eredmények tanulságainak hasznosításával minden hazáját, népét szerető magyar építőművésznek erre az útra kell lépnie”.¹⁰ Egy évvel később a MÉSz-ankétón értékelte a szerkesztőség munkáját, és úgy találta, hogy

„Építőművészetünk fejlődését elvont, elméleti témákon keresztül, a Szovjetunió és szomszédos népi demokráciák építészeteinek tanulságain keresztül igyekezett szolgálni *ahelyett, hogy a gyakorlat éles kritikájával lépett volna fel* [különösen] azon tervek felett, amelyek építőművészetünk szocialista fejlődésének irányát nem követik és azoknak a *zsákutcáknak egyikébe jutnak*, amelyek, mint a kozmopolitizmus új válfajai lépnek fel építészeti gyakorlatunkban, a *lélektelen eklekticizmus, az archaizmus útjára.*”¹¹ [Kiemelések az eredeti szerint.]

⁸ Szerkesztőség 1949: 1, 2.

⁹ Magyar Építőművészet 1952: 3.

¹⁰ MÉSz 1952: 5.

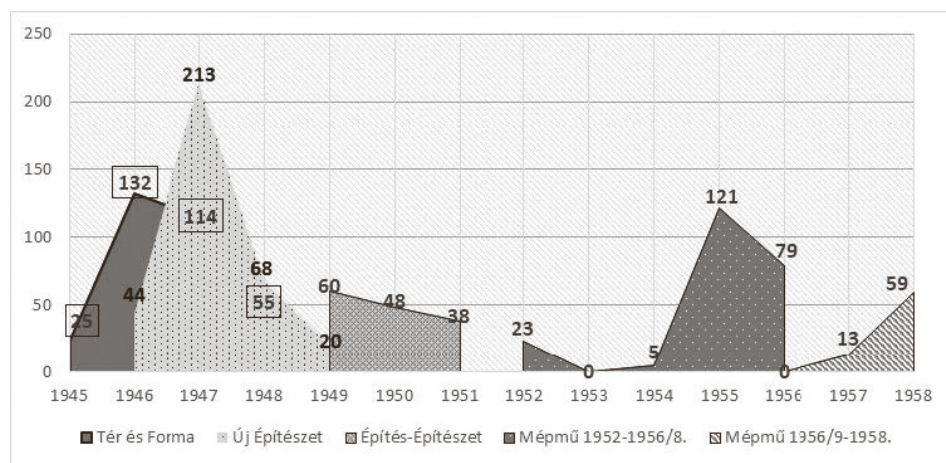
¹¹ Weiner 1953.

Az ezt követő, kisebb személyi változások után az 1956. augusztus 20-i lapzártaival megjelent 9. számot új szerkesztőbizottság jegyzi. (A korábbi szerkesztőségből csak Perényi Imre és Weiner Tibor maradtak meg, ők viszont pozíciót cseréltek, amikor Perényi lett a főszerkesztő.) Programjukban azt írták:

„Saját fejlődésünkhöz fel kell használnunk a külföldi építészet eredményeit. Nagy figyelmet kell fordítanunk az iparilag előrehaladottabb államok új építőanyagainak, tervezési irányzatainak, technikai módszereinek és kész létesítményeinek tanulmányozására. Vizsgálunk kell azonban a tapasztalatok átvételének körülményeit. Az elmúlt évek hibái ezt a kérdést súlyozottá teszik.”¹²

A lapok programjaiból kiolvasható, hogy a korlátozásmentes megnyilvánulást előbb a direkt politikai állásfoglalás váltotta fel, amit a marxista ideológia kizárólagossága követett, hogy 1952-ben eljusson addig, hogy az építésznek a párt és a kormány felvetéseit kell követnie. 1953-ban a közvetlen politikai elvárások az építészet kritikájának és közüggé válásának témáját szorgalmazták. A Nyugat-ellenesség deklarálása a folyóiratokban 1949 közepétől jelentkezett, és 1956 augusztusáig tartott.

Lássuk, hogyan mutatkozik meg a fenti változás az illusztrációk alakulásában!

1. diagram. Nyugati illusztrációk megoszlása, 1945–1958

A *Tér és Forma* 128, az *Új Építészet* 195, az *Építés-Építészet* 221 és a *Magyar Építőművészet* 1952–1958 közötti számaiból 328 (242/86) illusztrált, építészeti, belsőépítészeti témájú cikket számolva a diagram jól mutatja a nyugati, magyar és

¹² N. N. 1956.

II. HISTORIOGRÁFIA ÉS A HÁLÓZATOK

keleti illusztrációs anyag arányainak változását. A *Tér és Forma*ban az 550 magyar illusztrációra 40 keleti és 315 nyugati, az *Új Építészet*ben az 1011 magyar képre 64 keleti és 345 nyugati jut. A magyar–keleti–nyugati számadatok az *Építés–Építészet* esetében 1683–556–161, a *Magyar Építőművészet*ben pedig 2701–651–228 (112–31–72).

Az illusztrációk arányai után a továbbiakban a szerepeikre térek ki.

A Tér és Forma

A *Tér és Forma* háború utáni első számában megjelent program szövege egyértelmű: „Az építészet jövőjét egy európai együttműködés keretében és az építészetten kívüli szempontok kizárásával kívánjuk szolgálni.” A lakás, a munka, a pihenés, az oktatás és a szociális gondoskodás témáihoz a szerkesztők a legjobb svájci, svéd, francia, német, dán, amerikai, finn, angol és olasz kortárs tervezők, pl. Le Corbusier, Walter Gropius, Richard Neutra épületeit hozták követendő példaként.¹³ De még ugyanabban az évben beszámolt a lap a francia, a következő évben az amerikai, skandináv és brazil építészeiről, London és Párizs újjáépítésének urbanisztikai elképzeléseiről.¹⁴

1947-ben Budapest városfejlesztése kapcsán hozták le McGraw, Saarinen és Hood toronyházterveit, valamint Oscar Niemeyer 1941-es Pampulhában megépült templomának képét.¹⁵ De ismertettek a lakáshiány megoldására született angol elképzelést, az alumíniumházak külső nézetéről, alaprajzáról, valamint tömeggyártásáról készült képeket.¹⁶ S hogy a nyugati építészet bemutatása mennyire egy meglévő vonatkozási rendszer része volt, azt *A holnap háza* című cikk is bizonyítja, mely a *House & Garden* című lap Breuer Marcelról készített anyagának kapcsán írt hosszan a magyar származású építészeiről, és utalt vissza 1936-os számukra, melyben Breuer és Francis Reginald Stevens Yorke ideális kertvárost bemutató tervét ismertették.¹⁷

¹³ Fischer 1944–1945.

¹⁴ Perczel 1945; Hönsch 1946a, 1946b; Málnai 1946; Kozma 1946; Granasztói 1946.

¹⁵ Kósa 1947.

¹⁶ Márkus 1947.

¹⁷ Fischer 1947: 98. A hivatkozott *House & Garden* cikk (Graf 1947.) 12 illusztrációjából 10-et vettek át.

Az Új Építészet

Az *Új Építészet* programadó írásában Major Máté a politikamentesség kárhoztátásán túl az építészeket válaszára elé állította:

„Döntenie kell minden építésznek: megelégszik-e a spekuláció nyújtotta előnyökkel, vagy vállalja – a kezdetben kétségtelenül aszkézist követelő – közösségi munkát az ország szervezett, tervszerű újjáépítéséért. Le kell »ereszkednie« abból a képzelte magasságból, melyet egyénieskedésből, az alkotási szabadság hamis felfogásából rakott magának és bele kell illeszkednie őszintén a dolgozók társadalmába.”¹⁸

Az átpolitizálódás, de még az új építészet Major-féle definíciója („Az új építészet az emberből indul ki és használati tárgyat alkot az ember anyagi és szellemi igényeinek tökéletes kielégítésére”) sem jelentette automatikusan a nyugati építészet elvetését és a szovjet minta átvételét. Amit az is bizonyít, hogy Major a magyar építészethez címzett iránymutatása után a *Miről kíván szólni az Új Építészet?* című írását – cím és forrásmegjelölés nélkül, de – kizárólag nyugati példákkal illusztrálta.¹⁹ Az urbanisztikához Le Corbusier nemours-i (Algéria, 1933) kikötőtervját használta (az eredetihez képest 180 fokkal elforgatva).²⁰ A lakótelepépítéshez a Max Ernst Haefeli és munkatársai tervezte zürichi Werkbundsiedlung Neubühl egy képét (1932),²¹ a lakóházakhoz Alfred és Emil Roth, valamint Breuer Marcel Doldertal Apartment házát (Zürich, 1935–1936),²² a belsőépítészeti és bútortervezés kérdéséhez a Le Corbusier és Pierre Jeanneret tervei alapján épült Villa Savoye szalonjának fotóját (Poissy, 1929–1934)²³ citálta. De az építészettörténetet is a Colosseummal, a társzművészetekhez kapcsolódást pedig a Museum of Modern Art (New York) egy termének fotójával²⁴ illusztrálta.

¹⁸ Major 1946a: 1.

¹⁹ Major 1946b.

²⁰ <http://fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=13&IrisObject-Id=6327&sysLanguage=fr-fr&itemPos=3> – utolsó letöltés: 2022. augusztus 16.

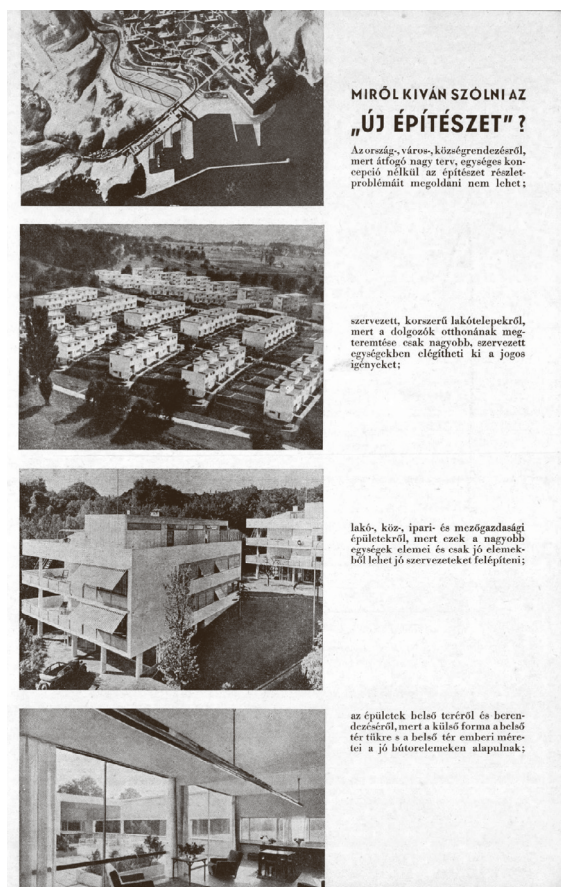
²¹ BAZ_152170 (Fotó: Swissair, 1939) <https://baz.e-pics.ethz.ch/catalog/BAZ/r/252350/view-mode=infoview> – utolsó letöltés: 2022. augusztus 16.

²² SL-02-172 <https://breuer.syr.edu/project.php?id=279> – utolsó letöltés: 2022. augusztus 16.

²³ Le salon, FLC L2(17)98 (fotó: Ph. Marius Gravot) <https://lecorbusier-worldheritage.org/villa-savoye-et-loge-du-jardinier/> – utolsó letöltés: 2022. augusztus 16.

²⁴ A MOMA 1944. május 24. – október 15. között rendezett kiállításán készült kép: https://www.moma.org/collection/works/79277?installation_image_index=2 – utolsó letöltés: 2022. augusztus 16. Az előregyártást illusztráló fotót Perényi Imre is felhasználta a főként amerikai példákra támaszkodó cikkében. Perényi 1946: 21.

II. HISTORIOGRÁFIA ÉS A HÁLÓZATOK

2. kép

Forrás: Major 1946b: 2.

Jól láthatóan mindegyik esetben magasra tette a léceket. A zürichi kísérleti lakótelepet elsősorban középosztálybeliek engedhették meg maguknak, a Doldertal Apartments Siegfried Giedion művészettörténész számára készült exkluzív épület, a Villa Savoye bútorai pedig Le Corbusier saját tervezései voltak.

A háború utáni lakásépítés feladatairól szóló írásához Preisich Gábor is angol, amerikai, svéd, német (és egy szovjet) példákat hozott.²⁵ A tendencia 1947-re is érvényes. A folyóiratszémák mellett összefoglaló cikkek jelentek meg a modern svéd és olasz építészetéről, London városrendezéséről, valamint az ipari építészetéről.²⁶ Noha egyre nagyobb számban találunk szovjet és lengyel építészeti szemlélő írásokat, a

²⁵ Preisich 1946.

²⁶ Kismarty-Lechner 1947; Major-Perényi 1947; Major 1947; Gerle 1947.

nyugati információk átadása dominált. A fordulat 1948-ban következett be, de akkor sem a keleti, hanem a magyar példák bemutatása emelkedett meg drasztikusan.

Az 1949-ben megjelenő három lapszámban a magyar építészet eredményei mellé egy lengyel, egy cseh, egy orosz cikk és csupán egy amerikai fért be. Utóbbiban Major Máté Breuer Marcel új épületeit értékeli:

„Ugyanaz a magas kultúra, egy pillanatra el nem fáradó ízlés, ugyanaz a méretekben, szabályokban nem önthető arányokban, anyagokban, színekben, formákban megnyilvánuló, tiszta összecsengés, a célszerűség, szépség egysége jellemzi, mint Breuer műveit általában. A mű megjelenése, egy nagy magyar érték újabb dokumentuma”.²⁷

Majd szuperlatívuszait arra futtatta ki, hogy a magyar népi demokrácia érdeke, hogy a külföldre kényszerült magyar tehetségeket visszahívja, hogy azok „jöjjenek, vegyenek részt a szocializmus-formálás nagy feladatainak építészeti megoldásában”. Breuer persze nem tért haza, s a lapban – mely még egy számot ért meg – a két lapszemle tíz illusztrációján túl nyugati tartalmat nem találunk.

Az Építés–Építészet

Az *Építés–Építészet* esetében a fordulatot egyrészt a cikkek témáinak változása jelzi, nagyobb teret kaptak ugyanis a magyar építőiparral és tervpályázatokkal kapcsolatos hírek.²⁸ Másrészt az 1950. 6. szám után csak szovjet, cseh és lengyel lapszemlét olvashatunk. Az illusztrációkkal kapcsolatban sem az a legérdekesebb, hogy a nyugatiak száma csökken, míg a szocialista országokból származóké meredeken megnőtt, hanem a megjelenő nyugatiak találása. Habár ezek a képek még ott vannak az iskolatervezéssel, -berendezéssel és lakóházépítéssel kapcsolatos összefoglalókban,²⁹ a MÉSz-határozatnak és a szerkesztőségi állásfoglalásoknak megfelelően a nyugati képek interpretációja megváltozott:

„A burzsoa építés ott és úgy téved, ahol és ahogy az imperialista polgárság érdekei megkívánják. [...] az embert lenyűgöző, az emberen ésszel nem érthető kérlelhetetlen hatalommal uralkodó technika propagandájának szolgálatában áll az egész modernista építészet”.³⁰

²⁷ Major 1949.

²⁸ Pl. Egyed 1949; Rados 1950; Sai Halász 1951.

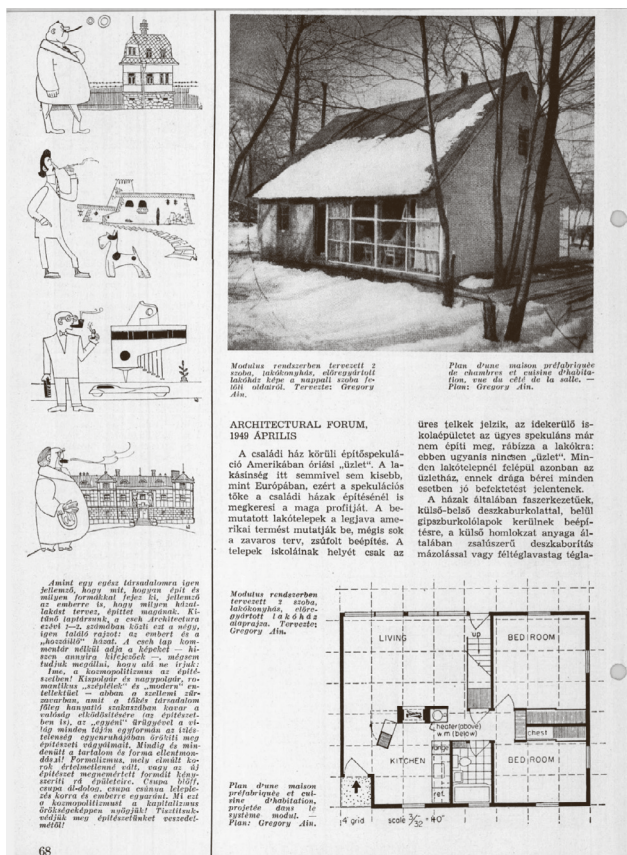
²⁹ Lévai 1949; Kaesz 1949; Hudec–Rasmussen 1950.

³⁰ Bonta 1951.

II. HISTORIOGRÁFIA ÉS A HÁLÓZATOK

A magyar – és az átvett szovjet, illetve a szemlézett cseh – írásokban a funkcionális és modern szavak jelentései átváltoztak, a nyugati építészettel kapcsolatosan megjelentek a kozmopolita és formalista (burzsoá és nemzetietlen) jelzők.³¹

Az *Építés-Építészet* volt az is, mely nagy számban közölt karikatúrákat. Ezek közül néhány a magyar építőipart és a títusterveket karikírozta, mások a modern építészetten gúnyolódtak.³²

3. kép

Forrás: N. N. 1949a: 68., Amint egy egész társadalomra...

A nyugati utalású gúnyrajzok között különleges jelentőségű az, amelyik az ottani építészek négy típusát ábrázolja. Ezt a rajzot a csehszlovák építészek lapjából, az *Architektura ČSR*-ből vették át a szerkesztők, s didaktikus kommentárral tállalták:

³¹ Preisich 1951; Capenko 1951; Zirc 1951.

³² N. N. 1949b; Almár-Lavotta 1950b; N. N. 1949e, 1949c, 1949d; Almár-Lavotta 1950a.

„Íme a kozmopolitizmus az építészetben! Kispolgár és nagypolgár, romantikus »széplélek« és »modern« entellektüel – abban a szellemi zűrzavarban, amit a tőkés társadalom [...] kavart a valóság elködösítésére (az építészetben is)”. A konklúzió: „Csupa blöff, csupa ál-dolog, csupa csúnya leleplezés korra és emberre egyaránt. Mi ezt a kozmopolitizmust a kapitalizmus örökségeként nyögjük! Tisztítsuk, védjük meg építészetünket veszedelmétől!”³³

Az elkötelezett iránymutatás mellett azonban az *Architectural Forum* 1949. áprilisi számának ismertetése olvasható, Gregory Ain modulus rendszerben tervezett lakóházának fotójával és alaprajzával, így az oldalkép – kivált a szakmailag értékelhető, méretezéssel és néhány műszaki részlettel is ellátott terv – láttán az olvasóban felmerülhet a kérdés: vajon hol a „blöff”, mi is a „csúnya leleplezés”, mi az „ál-dolog”? A szöveges és képi tartalmakat tekintve elméleti szakember legyen a talpán, aki követni tudja a szavak, címkék, kifejezések tényleges jelentéseit, mögöttes tartamait. (Mármint ha feltételezzük, hogy a kijelentések, értékelések szakzsargonja valós tartalommal bírt, s nem pusztán az aktuális politikai nyomás szerint csúrt és csavart szavakról és fogalmakról beszélhetünk.)

A Magyar Építőművészet

Ha a *Magyar Építőművészet* nyugati illusztrációit vizsgáljuk, az a legszembevetőbb, hogy a régi építészetet ábrázoló képeken túl az 1952. 4. számtól az 1954. 1–2. számig nincs ilyen tartalom.³⁴ Az 1954. április 10-i lapzártával megjelent számban – egy pillanatra – August Perret nekrológja törte meg a jeget, mely így indít: „August Perret meghalt. Személyében nemcsak a francia építészet veszítette el egyik kimagasló alakját, hanem az egész polgári építész-társadalom egyik legmarkánsabb egyéniségét.”³⁵ Azért csak egy pillanatra, mert a következő nyugati vonatkozású illusztrációt az 1955. 6. számban találjuk, melyben a három képből csupán egy modern.³⁶ A nagyobb merítésű cikkek sorát Dávid János nyitja az új építési módokról szóló cikkeivel, amit többek között Szabó Iván iskola-, Benjamin Károly kórház- és Miskolczy László lakásépítészetről szóló cikke folytat.³⁷ Az 1956-os szerkesztőségváltás sem eredményezte automatikusan a nyugati képek számának növekedését, hiszen a lap csak az 1957. 3–4., illetve az 1958. 1–3. és 6.

³³ N. N. 1949a. Eredetije: Nový 1949: 54, 55; Zikmund 2015, 19.

³⁴ Pl. Pogány 1952; Kardos 1952.

³⁵ Telegdi 1954.

³⁶ Fürst 1955.

³⁷ Dávid 1955; Szabó 1955; Miskolczy 1956; Benjamin–Gerlóczy 1956.

II. HISTORIOGRÁFIA ÉS A HÁLÓZATOK

számaiban közölt nyugati példákat, sőt jelentős kortárs építészeti anyaggal csak 1958-ban jelentkeztek. A Berlin újjáépítésének apropóján rendezett Interbau kiállításról huszonhat, a Pesti Vigadó tervpályázata kapcsán huszonegy képpel illusztrált terjedelmes cikk jelent meg. A harmadik cikk Nagy Eleméré, aki Le Corbusier ronchamp-i kápolnájának meglátogatásáról írt ismertetést.

A képek eredete és felhasználása

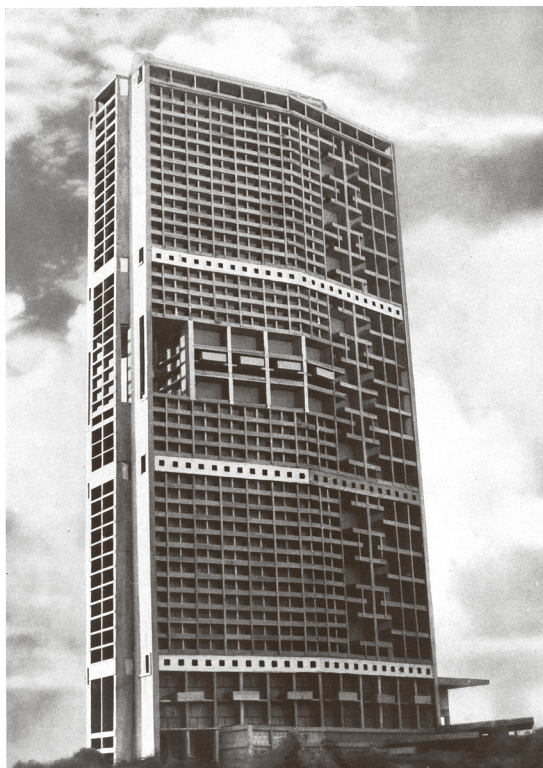
Felmerülhet a kérdés, hogy honnan származtak a felhasznált illusztrációk. Egy részükre a szerzők tanulmányútjuk során tettek szert: Benjamin Károly és Nagy Elemér fotózott, Egyed Zoltán skandináv útról prospektust hozott.³⁸ Más részük sajtóanyag, mint az 1946-os amerikai vagy az 1947-es francia építészeti kiállításról készült cikkek esetében.³⁹ Vannak illusztrációk, melyeknél feltüntetik az eredeti megjelenési helyet, így tudjuk, hogy a *Techniques et Architecture* (1954), a *L'Architecture d'aujourd'hui* (1953–1954), a *Prefabrication* (1954), a *Technique et Architecture* (1954), a *La Technique des Travaux* (1955), a *Concrete and Constructional Engineering* (1951), az *Annales de l'Institut Technique du Batiment* (s. d.) lapokból is vettek át illusztrációt. Ezekhez a folyóiratokhoz nemcsak a MÉSz, hanem a tervezővállalatok üzemi könyvtáraiban is hozzáférhettek a tervező építészek.⁴⁰

Nem ritka, hogy az illusztrációként használt képek ismétlődnek. Végezetül ezek közül egy tálalására hozok példákat, ami jól mutatja a nyugati építészet értékelésének változásait a vizsgált időszakban.

³⁸ Benjamin 1948; Nagy 1958; Egyed 1947.

³⁹ Zöldy 1946; Perczel 1947; Hoch 1947.

⁴⁰ A kutatás jelenlegi állása szerint 1955 és 1961 között 177 építésügyi ágazathoz tartozó megrendelő mintegy 290 nyugati folyóiratot járatott. A 166 tervezővállalathoz 265 lap járt. Lantos 2021a: 173, 2021b.

4. kép. Le Corbusier egy képe

Forrás: N. N. 1947b: 59.

A Le Corbusier tervezte algíri irodaház makettfotója⁴¹ először az *Új Építészet* 1946. 2. számának lapszemléjében jelent meg, amikor Perczel Károly a *L'Homme et l'Architecture* alapján így írt az épületről: „Különlegessége a napellenzős loggiának az afrikai hőség elleni felhasználása. A napellenzőkkel, mint dekoratív elemekkel, úgy játszik Le Corbusier, hogy velük a homlokzatot változatossá, érdekessé teszi”.⁴² A következő évben az *Új Építészet* 6. számában Málnai László illusztrálta vele a modern építészet védelmében írt szenvedélyes hangvételű cikkét,⁴³ és ugyanabban az évben a *Tér és Forma* 7. számának folyóiratszemléjében is megjelent. Itt a cikkíró a *Das Werk* 1947. 2. számára hivatkozott pármondatos ismertetőjében.⁴⁴

⁴¹ N. N. 1938. A Gratte-Ciel (quartier de la Marina, cité des affaires, Algéria) terv maradt, végül nem épült meg. A makettet Ch-A. Lasnon készítette. Cova 2019.

⁴² Perczel 1946: 13; N. N. 1946.

⁴³ Málnai 1947: 114.

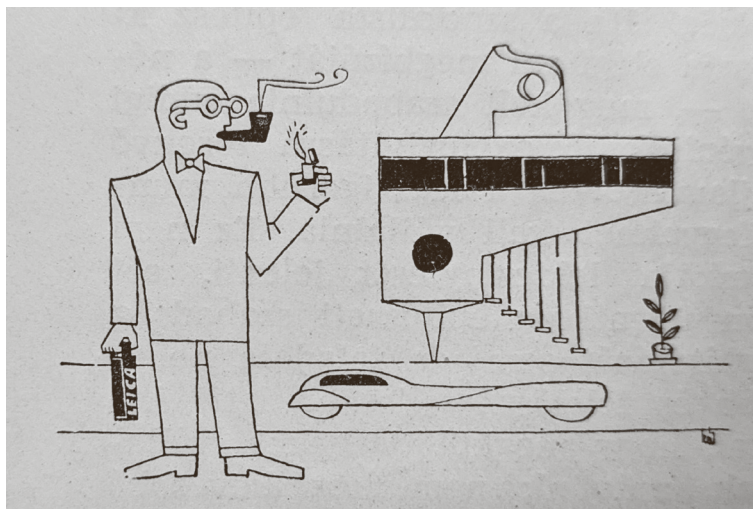
⁴⁴ N. N. 1947a: 158; N. N. 1947b: 58. (A *Werk* cikk alapja Boesinger 1946. oeuvre kötete volt.)

II. HISTORIOGRÁFIA ÉS A HÁLÓZATOK

Az *Új Építészet* 1947. 9. száma pedig címlapján hozta ugyanezt a fotót. 1951-ben Bonta János és társai írása (többek közt ugyanezzel a képpel illusztrálva) a modernista és a szovjet építészetet hasonlította össze, arra jutva, hogy

„A modernizmus műveit vizsgálva a legszembetűnőbb az, hogy ezek az épületek elvesztették a házak hagyományos arcát, amelyről az emberek évszázadok óta úgy tudják leolvasni a méltóságot, derűt, gőgöt, vagy szerénységet, mint valamely emberi arcról. Az új épületnek nincs többé ilyen arca. Az építészeti alkotás embertelenné és értelmetlenné vált. [...] Ez az épület a kapitalizmus embertelen világának tükré, ahol az ember rabja az általa előállított termékeknek, a tőkének, mely »isteni« törvények szerint uralkodik felette.”⁴⁵

De ugyanitt az épületeken túl a tervezők (különösen Le Corbusier) is megkapják a szükséges(nek vélt) kritikát: „A »lírai« Corbusier és a »száraz« Gideion (sic) egyképpen a modern járművekről ömlengenek [...] Corbusier csodálata tárgyának, az óceánjárónak kéménye ott füstöl a mi pontházunk tetején is, a parancsnoki hídnak álcázott liftgépház felett.”⁴⁶

5. kép

Forrás: N. N. 1949a: *Amint egy egész társadalomra...* (Részlet)

⁴⁵ Bonta 1951: 495.

⁴⁶ Bonta 1951: 496. Ugyanerre jut egyébként a cseh lapszemle cikkírója is: „L. C. építészete az imperializmus korszakának kapitalista társadalmát fejezi ki. Az ilyenfajta építészet kozmopolita nemzetietlenségével, az anyag funkcióinak vulgármaterialista értelmezésével és az építészet tartalmának formalista elvetésével a kapitalizmust szolgálja” Zircz 1951: 665.

A személyeskedésig eljutó szövegek és karikatúrák – hiszen a fentebb idézett, a cseh *Architektura ČSR*-ből átvett rajz „»modern« entellektüel”-je is felismerhetően Le Corbusier – talán a legmélyebb pontjai a vizsgált időszaknak. A nyugati építészet politikai alapon történő elutasításának ideje nem volt hosszú, s rehabilitálásának kezdeteit jól mutatja Nagy Elemér 1958-as Ronchampról írt cikke. Az azonban már egy újabb tanulmány tárgya, hogy végtére is mennyire volt a nyugati építészethez igazodás töretlen folyamat, és építészeink miként tudtak élni a műszaki értelmiség számára a szocializmus időszakában is megadatott nagyobb tájékozódási szabadsággal.

Források

- Almár [György] – Lavotta [János?] 1950a: Karikatúra: Homlokzatpályázat, avagy divatbemutató. *Építés-Építészet* (2.) 1. 38.
- Almár [György] – Lavotta [János?] 1950b: Karikatúra: Halló, halló várjanak még a tetővel... *Építés-Építészet* (2.) 2. 109.
- Benjamin Károly – Gerlóczy Gedeon 1956: A kórháztervezés néhány elvi kérdése. *Magyar Építőművészet* (5.) 5. 144–158.
- Benjamin Károly 1948: Baseli Bürgerspital. *Tér és Forma* (21.) 2. 30–34.
- Boesinger, Willy 1946: *Le Corbusier, Oeuvre complete 1938–1946*. Zürich
- Bonta János et al. 1951: Modernista építészet – szovjet építészet. *Építés-Építészet* (3.) 9–10. 487–501.
- Capenko, M. 1951: A szovjet építészet a nép szolgálatában. *Építés-Építészet* (3.) 5–6. 268–273.
- Dávid János 1955: Új építési mód – új építészet. 1-2. *Magyar Építőművészet* (4.) 7–8. 201–213; 11–12. 343–361.
- Egyed Zoltán 1947: A svéd „kisházakról”. *Új Építészet* (2.) 6. 120–121.
- Egyed Zoltán 1949: Újítások az építőiparban. *Építés-Építészet* (1.) 3. 61–62.
- Fischer József [F. J.] 1947: A holnap háza ma. *Tér és Forma* (20.) 5. 95–99.
- Fischer József 1945: A realizáció jegyében. *Tér és Forma* (17.) 11. 157.
- Fischer József et al. 1944–1945: Az építészet háború utáni feladatai Magyarországon. *Tér és Forma* (17.) 11. 158–165.
- Fürst János 1955: A városkép „kis-elemei”. *Magyar Építőművészet* (4.) 6. 169–173.
- Gerle György 1947: Az építész szerepe a gyártervezésben. *Új Építészet* (2.) 2. 20–23.
- Graf, Don 1947: Tomorrow's house today. *House & Garden* (47.) 1. 60–67.
- Granasztói Pál 1946: A párisi városrendezési tervek. *Tér és Forma* (19.) 11. 139–144.
- Hoch István 1947: A francia építőművészeti kiállítás. *Tér és Forma* (20.) 9. 189–190.

II. HISTORIOGRÁFIA ÉS A HÁLÓZATOK

- Hönsch László 1946a: Az U.S.A. lakásviszonyai 1918. és 1944. évek között. *Tér és Forma* (19.) 4–6. 71–73.
- Hönsch László 1946b: London grófság városfejlesztési terve. *Tér és Forma* (19.) 1–3. 19.
- Hudec, Miloslav – Rasmussen, Aage Dalgas 1950: Háború utáni lakóházépítések külföldön. *Építés-Építészet* (2.) 11–12. 725–736.
- Kaeszy Gyula 1949: Az iskolák berendezése. *Építés-Építészet* (1.) 3. 45–55.
- Kardos György 1952: Műemlékeink vizsgálata. *Magyar Építőművészet* (1.) 2. 73–80.
- Kismarty-Lechner Jenő 1947: A modern svéd építészetről. *Új Építészet* (2.) 3. 44–48.
- Kósa Zoltán 1947: Álom és valóság. *Tér és Forma* (20.) 3. 55–57.
- Kozma Lajos 1946: Brazília építésze és az új formanyelv. *Tér és Forma* (19.) 12. 161–166.
- Lévai Andor 1949: Általános iskolák tervezése. *Építés-Építészet* (1.) 3. 16–25.
- Magyar Építőművészet szerkesztőbizottsága 1952: Dolgozó népünk... *Magyar Építőművészet* (1.) 1. 3.
- Major Máté – Perényi Károly 1947: Az új olasz építészet arca. *Új Építészet* (2.) 11. 272–274.
- Major Máté 1946a: A magyar építészekhez! *Új Építészet* (1.) 1. 1.
- Major Máté 1946b: Miről kíván szólni az Új Építészet? *Új Építészet* (1.) 1. 2–3.
- Major Máté 1947: Jankovich István: London ma a városrendező szemével. 1–3. *Új Építészet* (2.) 4. 67–75; 5. 98–104; 6. 115–119.
- Major Máté 1949: Gondolatok Breuer Marcel legújabb művéhez. *Új Építészet* (4.) 2. 35.
- Málnai László 1946: A kislakástervezés alapproblémája az északi országokban: egy nagy, vagy több kisebb szoba? *Tér és Forma* (19.) 4–6. 68–70.
- Málnai László 1947: Egy cikk a »Budapest talpraáll« című kiállításról és ami mögötte van. *Új Építészet* (2.) 6. 113–114.
- Márkus Antal 1947: Alumíniumházak (sic) Angliában. *Tér és Forma* (20.) 3. 60–61.
- MÉSZ Első Országos Kongresszusa 1952: A Magyar Építőművészek Első Országos Kongresszusának Határozatai. *Magyar Építőművészet* (1.) 1. 4–5.
- Miskolczy László 1956: A franciaországi lakásépítés főbb szempontjai. *Magyar Építőművészet* (5.) 2. 60–61.
- N. N. 1946: Un Gratte-Ciel pour Bureaux. *L'Homme et l'Architecture* 3–4. 33–42.
- N. N. 1947a: Külföldi lapszemle. *Tér és Forma* (20.) 7. 157–158.
- N. N. 1947b: Geschäftshochhaus für Algier Projekt von Le Corbusier, Architekt, Paris. *Das Werk* (34.) 2. 58–59.

- N. N. 1949a: Karikatúra: Amint egy egész társadalomra... *Építés-Építészet* (1.) 1–2. 68.
- N. N. 1949b: Karikatúra: Meg kell szilárdítani a munkafegyelmet! *Építés-Építészet* (1.) 3. 36.
- N. N. 1949c: Karikatúra: Egy formalista statikus háza. *Építés-Építészet* (1.) 5. 32.
- N. N. 1949d: Karikatúra: Egészséges önkritika... *Építés-Építészet* (1.) 6–7. 43.
- N. N. 1949e: Karikatúra: Toronydaru munkában! *Építés-Építészet* (1.) 6–7. 69.
- N. N. 1956: A Magyar Építőművészet új Szerkesztőbizottságának programja. *Magyar Építőművészet* (5.) 9. 261.
- Nagy Elemér 1958: Új tér – új formák. Látogatás Ronchampban. *Magyar Építőművészet* (7.) 6. 187–192.
- Nový, Otakar 1949: Nová organisace projekční práce. *Architektura ČSR* (8.) 53–56.
- Perczel Károly [P. K.] 1946: Folyóiratszemle. Franciaország. *Új építészet* (1.) 2. 12–13.
- Perczel Károly 1945: Francia építészet a háború alatt és a felszabadulás után. *Tér és Forma* (18.) 12. 207–209.
- Perczel Károly 1947: A „Francia építészet kiállítása” és a magyar építészek. *Új Építészet* (2.) 9. 207.
- Perényi Imre 1946: Gyárilag előállított házak. *Tér és Forma* (19.) 1–3. 20–22.
- Pogány Frigyes 1952: A realista építészet és a képzőművészet. *Magyar Építőművészet* (1.) 1. 24–33.
- Preisich Gábor 1946: A háború utáni lakásépítés feladatai. *Új Építészet* (1.) 1. 6–9.
- Preisich Gábor 1951: Sztálin téri autóbusz pályaudvar. *Építés-Építészet* (2.) 1. 4–11.
- Rados Kornél 1950: Az előregyártás jelentősége az ötéves terv tükrében. *Építés-Építészet* (2.) 7. 450–462.
- Sai Halász Antal et al. 1951: A gödöllői Agrártudományi Egyetem tervpályázata. *Építés-Építészet* (3.) 5–6. 274–289.
- Szabó Iván 1955: Az iskolaépítésről. *Magyar Építőművészet* (4.) 9–10. 298–310.
- Szerkesztőség 1949: Beköszöntő. *Építés-Építészet* (1.) 1. 1–2.
- Telegdi Sándor 1954: Auguste Perret 1864–1954. *Magyar Építőművészet* (3.) 3. 84.
- Weiner Tibor [W. T.] 1953: A Magyar Építőművészek... *Magyar Építőművészet* (2.) 3–4. 69–70.
- Zirc Péter 1951: Csehszlovák szemle. *Építés-Építészet* (3.) 11–12. 664–665.
- Zöldy Emil 1946: Az Amerikai Egyesült Államok építészeti kiállítása. *Tér és Forma* (19.) 1–3. 8–11.

Hivatkozott irodalom

- Branczik Márta 2015: A KÖZTI export tervezési megbízásai. In: Ferkai András – Rubóczki Erzsébet (szerk.): *KÖZTI 66. Egy tervezőiroda története*. Budapest, 393–452.
- Cova, Miguel-Angel de la 2019: Photographie et maquette chez Le Corbusier. Dialogues entre la création et la diffusion. *Les Cahiers de la recherche architecturale urbaine et paysagère* (2.) 5. <https://doi.org/10.4000/craup.2049> – utolsó letöltés: 2023. december 1.
- Ferkai András 1998: Építészet a második világháború után. In: Sisa József – Wiebenson, Dora (szerk.): *Magyarország építészetének története*. Budapest, 305–329.
- Haba Péter 2019: *Magyar ipari építészet, 1945–1970*. Budapest.
- Lantos Edit 2006: A magyar építészek tájékozódási horizontja 1957 és 1965 közt. In: Lantos Edit – Uhl Gabriella (szerk.): *Postera crescam laude recens: Tanítványi tisztelgés Keserü Katalin születésnapjára*. Budapest, 82–110.
- Lantos Edit 2021a: A kortárs nyugati építészet formanyelvének megismerési lehetőségei Magyarországon 1945 után. *Ars Hungarica* (47.) 167–178.
- Lantos Edit 2021b: A kortárs nyugati építészet formanyelvének megismerési lehetőségei Magyarországon 1945 után. Adattár. *Ars Hungarica* (47.) 179–188.
- Merényi Ferenc 1969: *A magyar építészet 1867–1967*. Budapest.
- Róka Enikő 2000: Az 1958-as brüsszeli világkiállítás magyar pavilonja. In: Fehérvári Zoltán et al. (szerk.): *Pavilon építészet a 19–20. században a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből*. Budapest, 169–172.
- Simon Mariann 2005: Kalandozások kora. Magyar építészek a 60-as évek Angliájában. *Architectura Hungariae* (7.) 1. http://arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/25/25simon.html – utolsó letöltés: 2022. április 25.
- Zikmund, Ladislav 2015: *Struktura města v zeleni Kapitoly z dějin architektury 20. století v Hradci Králové*. (Structure of the City in a Green. Chapters from the History of Modern Architecture in the 20th Century in Hradec Králové). Brno, 2015. 19. https://is.muni.cz/th/apmt5/text_fin_150830_web.pdf – utolsó letöltés: 2023. január 30.